

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Όλγα Πολυχρονοπούλου

Τακτική Καθηγήτρια Αρχαιολογίας

Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης ΑΤΕΙ Αθήνας

1. Σχέδιο παλαιολιθικού εργαλείου (John Frege, 1797), που δείχνει τη συλλεκτική σημασία που έδωσαν από τον 18ο αιώνα στα ευρήματα.

Τομές της Ιστορίας των Επιστημών, αυτός της Ιστορίας της Αρχαιολογίας είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες στην Ευρώπη και την Αμερική, σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου ελάχιστες μελέτες, και αυτές πρόσφατες, έχουν ως αντικείμενο την ιστοριογραφία της ελληνικής Αρχαιολογίας. Είναι βέβαια γνωστό ότι η επιστημολογία έχει πολύ μακρύτερη ιστορία στο χώρο των θετικών επιστημών σε σύγκριση με τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Όσον αφορά δε στην ιστοριογραφία της Αιγαιακής Προϊστορικής Αρχαιολογίας, της επιστήμης δηλαδή που ασχολείται με τη μελέτη των προϊστορικών και πρωτοϊστορικών πολιτισμών του Αιγαίου, το κενό είναι ακόμη μεγαλύτερο. Οι μελέτες είναι ελάχιστες και περιορίζονται συνήθως είτε σε μια γενική καταγραφή των αρχαιολογικών γεγονότων, χωρίς καμία αναφορά στο ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής στην οποία εντάσσονται, δηλαδή σε μια μονόπλευρη εξιστόρηση του έργου των πρωταγωνιστών αρχαιολόγων, είτε σε μια επιφανειακή κριτική του έργου και των επιλογών τους.

Ωστόσο, ιστοριογραφία δεν σημαίνει μόνο παράθεση ιστορικών γεγονότων της επιστήμης, ιστορία των ανακαλύψεων ή νέες βιογραφίες των πρωτοπόρων της Αρχαιολογίας. Αυτό είναι το πρώτο στάδιο της έρευνας, ανεκδοτολογικό κυρίως ενδιαφέροντος, στο οποίο επιχειρείται μια προσέγγιση ήδη γνωστών γεγονότων σε μια χρονολογική σειρά που επιτρέπει την περιγραφή τους με μεγαλύτερη ακρίβεια. Για τη βαθύτερη, όμως, κατανόηση του παρελθόντος πρέπει να πάει κανείς πολύ μακρύτερα και να ανασυνθέσει το ιστορικό πλαίσιο της εποχής λαμβάνοντας υπόψη τα ιδεολογικά, πολιτικά, πνευματικά, πολιτισμικά ή καλλιχνικά δεδομένα. Έτσι μόνο μπορεί κανείς να αντιληφθεί πλήρως τα εγχειρήματα των αρχαιολόγων του παρελθόντος.

Κάθε ερευνητής της Ιστορίας της Αρχαιολογίας αντιλαμβάνεται τη δύναμη και το βάρος των στερεοτύπων. Η γέννηση της Αιγαιακής Προϊστορικής Αρχαιολογίας τον 19ο αιώνα οφείλεται στη δύναμη τους. Οι περισσότεροι αναγνωρίζουν σήμερα, για παράδειγμα, ότι ο Όμηρος δεν μας έδωσε απαραίτητα μια αξιόπιστη περιγραφή της μυκηναϊκής κοινωνίας ή ότι ο Σλήμαν ή ο Έβανς δεν επέβαλαν τη δική τους θεώρηση για τη μυκηναϊκή ή τη μινωική κοινωνία και ότι αυτές οι θεωρήσεις δεν αντανακλούν αναγκαστικά την αρχαιολογική πραγματικότητα για τον μυκηναϊκό ή τον μινωικό πολιτισμό. Αντικείμενο της ιστοριογραφικής έρευνας είναι η μελέτη των μηχανισμών και των παραγόντων της επινοήσης των ιδεών, των στερεοτύπων της εποχής στην οποία παράγονται, και της εξέλιξής τους μέχρι τις μέρες μας. Ταυτόχρονα, το ενδιαφέρον εστιάζεται στην πρόσληψη των ανακαλύψεων και των ιδεών, στην αποτίμησή της απήχησή τους και στην ανάλυση των προσδοκιών του κοινού, οι οποίες εκφράζονται πριν και μετά από μια αρχαιολογική ανακάλυψη.

Μέσα από το πρίσμα των αποτελεσμάτων των πλέον σύγχρονων ερευνών η σύγκριση με αυτά του παρελθόντος κρίνεται απαραίτητη. Πολλά από τα στερεότυπα δεν υπάρχουν σήμερα, άλλα, όμως, συνεχίζουν να παρεμβαίνουν στην αρχαιολογική ερμηνεία. Η απειροπλοκή της έρευνας από τέτοιες αγκυλώσεις, ή διερεύνηση νέων κατευθύνσεων, ή διατύπωση νέων ερωτημάτων καθαρά αρχαιολογικών είναι η απάντηση στα μνημάτια του παρελθόντος. Αντίθετα από τις παλιές πρακτικές, όπου τέτοιες προτάσεις ήταν ανύπαρκτες, σήμερα η έρευνα γίνεται με επιστημονικές μεθόδους, βασιζόται σε αποδείξεις και προτείνει αποτελέσματα που αξιολογούνται με όρους πιθανότητας.

Το παρόν τεύχος του περιοδικού *Αρχαιολογία και Τέχνες* είναι αφιερωμένο στην Ιστοριογραφία της Αιγαιακής Προϊστορικής Αρχαιολογίας προσεγγίζοντας μερικά από τα μείζονα θέματα της επιστήμης αυτής. Στην ιστοριογραφική έρευνα προσιτάται μια κριτική ή επιστημολογική διάσταση, η οποία αυξάνει σημαντικά το ενδιαφέρον και οδηγεί τον αναγνώστη σε έναν περισσότερο απαιτητικό στοχασμό σχετικά με τον προανατολισμό της μελλοντικής έρευνας.

Σε ένα προκλητικό βιβλίο ο φιλόσοφος και ιστορικός Κριστόφ Φόμαν (1986), επισημαίνει ότι η αρχαιολογία δεν είναι παρά ένα παρακλάδι της συλλογής και ότι η τελευταία, στο βαθμό που μπορούμε να σκιαγραφήσουμε την ιστορία της, υπάρχει από τις απαρχές της ανθρωπότητας. Ωστόσο, αυτό που συνδέει την αρχαιολογία με τη συλλογή, δεν είναι η αρχαιότητα, πραγματική ή υποθετική του αντικείμενου – μπορεί κανείς να συλλέγει και σύγχρονα αντικείμενα –, αλλά ο είδος του αντικείμενου που συλλέγεται, διατηρείται, εκτίθεται, συγκρίνεται ή απομακρύνεται από άλλα, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αναφέρονται μέσα από μια διαδικασία ανάλυσης. Με αυτό το ιδι-

2. Ο Ιντιάνο Τζόνους είναι από τους κατεχόμενους πρώτες που συνδέθηκαν με το ευρήματά τους (Άφρια της ταινίας *Ο Ιντιάνο Τζόνους και η τελευταία Στραυροφορία*).

αίτερα ενδιαφέρον και με πολλές προεκτάσεις θέμα ασχολείται ο Μιχάλης Φωτιάδης εστιάζοντας στην ιστορία των συλλογών προϊστορικών αρχαιοτήτων στην Ελλάδα την περίοδο πριν από τον Σλήμαν, η οποία είναι ελάχιστα γνωστή. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η συλλογή προϊστορικών αντικειμένων, μαρμάρινων ειδωλίων και σκευών, λίθινων εργαλείων κ.λπ. ήταν μια πρακτική διαδεδομένη στο Αιγαίο τον 19ο αιώνα αρκετά πριν από την εποχή των ανακαλύψεων του Σλήμαν. Τίθεται, ωστόσο, το ερώτημα αν η πρακτική αυτή αποτέλεσε ποτέ μια συστηματική ενσχόληση, όπως συνέβη στην Ευρώπη από τον 16ο αιώνα, και αν αυτή οδήγησε τους συλλέκτες σε ερωτήματα αρχαιολογικής φύσης. Το παράδειγμα των τεχνέργων από οψιανό και η συλλεκτική επασχόληση του G. Finlay φαίνεται να δίνουν, σύμφωνα με τον ερευνητή, μερικές απαντήσεις στα παραπάνω ζητήματα.

Τα πλέον περιζήτητα αντικείμενα των προϊστορικών συλλογών είναι τα κυκλαδικά ειδώλια. Η Βασιλική Χρυσοβιτσάνου εξετάζει την πρόσληψη αυτών των μοναδικών μαρμάρινων ειδωλίων από την Αρχαιολογία και την Ιστορία της Τέχνης από την πρώτη περίοδο της ανακάλυψής τους μέχρι σήμερα. Λόγω της κυριαρχίας του κλασικού ιδεώδους τον 19ο αιώνα, τα κυκλαδικά ειδώλια αντιμετώπιζαν απαξιωτικά και χαρακτηριστικά από τους πρώτους ερευνητές ως «παράξενα, χονδροειδή, άσχημα, βαρβαρικά ή πρωτόγονα». Η αναγνώριση του ότι έλθει στα τέλη του 19ου αιώνα από τα μοντέρνα κινήματα, όταν οι καλλιτέχνες αποδεδμεύονται από τα καθιερωμένα πρότυπα του κλασικού και στρέφονται στις «πρωτόγονες» μορφές. Η συγγραφέας προβάλλει την εξέλιξη των ιδεών σχετικά με την προσέγγιση των ειδωλίων, καταδεικνύει την κυριαρχία των αισθητικών στερεοτύπων σε κάθε περίοδο και τονίζει την αλληλεπίδραση μεταξύ Αρχαιολογίας, Ιστορίας της Τέχνης και κοινού, το οποίο είναι σε κάθε περίπτωση αποδέκτης των παραπάνω.

Η Όλγα Πολυχρονοπούλου επιχειρεί μια προσέγγιση των βασικών αναφορών των πρωτοπόρων της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, όπως του Σλήμαν, του Dörpfeld, και του Τσούντα. Γίνεται φανερό ότι κάθε αρχαιολόγος είναι φορέας των ιδεών και των τάσεων της εποχής του. Γαλουχείται και ωριμάζει σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο και οι απόψεις του απηχούν ευρύτερες αντιλήψεις, συμπεριφορές, νοοτροπίες και ιδεολογίες σε μια συγκεκριμένη περίοδο και σε συγκεκριμένο γεωγραφικό και κοινωνικό χώρο. Αυτές οι αντιλήψεις αποτυπώνονται στη συνέχεια στο πεδίο της αρχαιολογικής έρευνας καθώς και σε αυτό της ερμηνείας. Η σε βάθος αναγνώση των παραπάνω οδηγεί σε χρήσιμες διαπιστώσεις για το παρελθόν της προϊστορικής αρχαιολογίας αλλά και σε ορισμένους προβληματισμούς για το παρόν και το μέλλον της.

Ένας από αυτούς τους προβληματισμούς, που συνδέεται άμεσα με τα δεδομένα του 19ου αιώνα και με τη περίοδο της γέννησης της Προϊστορίας του Αιγαίου, είναι η εξάρτηση, σε ορισμένες περιπτώσεις, της αρχαιολογικής ερμηνείας από τον Όμηρο και τους μύθους, δηλαδή τη προστάθεια, αγνωμώδης θα έλεγε κανείς, της απόδοσης ομηρικών ή μυθολογικών ονομάτων σε μηχαναίκες θέσεις. Ο Pascal Darcaque επιτάζει την ανάλυση του σε αυτό το μείζον ζήτημα της αιχαιακής προϊστορίας ανηχόμενος τις αιτίες της συνέχισης του φαινομένου μέχρι σήμερα. Εκτός από τους επιστημονικούς λόγους για τους οποίους ορισμένοι αρχαιολόγοι και ιστορικοί είναι υπέρμαχοι της ιστορικότητας των επιών και των μύθων, ο φόβος της ανωνυμίας μπορεί να αποδοθεί στην αιγλή που συνοδεύει ένα συγκεκριμένο όνομα. Με μια επώνυμη ανακάλυψη ο αρχαιολόγος αποκτά μεγαλύτερο κύρος τόσο στον άμεσο επιστημονικό του χώρο όσο και στο ευρύτερο κοινό, για το οποίο αρχαιολόγος είναι αυτός που αναζητά χαμένους μυθικούς πολιτείς και κατορθώνει να τις φέρει στο φως.

Ο René Treuil εξετάζει τους μηχανισμούς και τους παράγοντες επιπόησης των ιδεών του Έβανς για τη μινωική κοινωνία. Η περιγραφή του αρχαιολόγου παραπέμπει σε μια ειρηνική, αρμονική κοινωνία, που ζει κοντά στη φύση, σε έναν πολιτισμό λαμπρό από κάθε άποψη, όπου η τέχνη η πολυτέλεια και το κλίμα ευφορίας κυριαρχούν απόλυτα. Αυτή η ιδυλλιακή περιγραφή κατατάζει τη μινωική Κρήτη στους χαμένους παράδεισους όπου η ανθρωπότητα έζησε μια Χρυσή Εποχή. Αλλά ο χαμένος παράδεισος ή ο Χρυσός Εποχές ανήκουν πάντοτε στο παρελθόν. Ο Έβανς κατασκευάζει την εικόνα της Κρήτης στον αντίποδα της βικτωριανής βιομηχανικής Αγγλίας. Η βεώρηση του αρχαιολόγου προκαλεί κριτικές σε πρώτη φάση, καταλύγει, ωστόσο, να επιβληθεί μεταξύ των ερευνητών αλλά και του κοινού. Κατά τον συγγραφέα του άρθρου, η απήχηση της ανακάλυψης, η συνθετική ικανότητα του Έβανς, η φυσική του υπεροχή, οι προσδοκίες του κοινού, όλα συντελούν στην επιτυχία όπου η προσωπική άποψη μετρά περισσότερο από την επιστήμη.

Η απήχηση των αρχαιολογικών ανακαλύψεων του Σλήμαν και του Έβανς στα γράμματα και τις τέχνες του 20ού αιώνα είναι η συμβολή του Alexandre Farnoux στο παρόν αφιέρωμα. Στην ιστορία της αρχαιολογίας η πρόσληψη καλύπτει ένα μηχανισμό ανταλλαγών μεταξύ δύο πολιτισμών, πολύ γνωστό στην Ιστορία της Τέχνης, ο οποίος μελετά, για παράδειγμα, τη νεοκλασική αρχιτεκτονική ή την αιγυπτιακή της αρτεκό στη διάρκεια του 19ου αιώνα. Οι πολιτισμοί του Αιγαίου δεν αποτέλεσαν εξαίρεση σε αυτές τις ανταλλαγές με τις τέχνες του 20ού αιώνα. Για τον συγγραφέα, η μελέτη αυτών των ανταλλαγών δεν περιλαμβάνει μόνο την ανάλυση της επίδρασης της κρητομυκηναϊκής στη σύγχρονη τέχνη, αλλά και την αντίστροφη κίνηση, που βλέπει τις τέχνες του 20ού αιώνα μ.Χ. να βέτουν τη σφραγίδα τους στις τέχνες του 20ού-14ου αιώνα π.Χ. Αυτή την αμφίδρομη κίνηση επιδιώκει να αναδείξει ο συγγραφέας.

3. Δύο διαφορετικές ματιές δίνουν και δύο διαφορετικές αποκαταστάσεις: Κνωσός, ο κροκοσυλλέκτης (πρώτη αποκατάσταση) και ο κροκοσυλλέκτης πήλιнос (ηιο πρόσφατη αποκατάσταση).